

УДК 72.03 (477,63)

DOI: 10.30838/J.BPSACEA.2312.310821.7.785

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗМІСТОВНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ТЕРИТОРІЙ У ПОЛІ КОМПОЗИЦІЙНОГО ВПЛИВУ МОНУМЕНТА «ВІЧНА СЛАВА» У м. ДНІПРО

АХАЙМОВА А. О.^{1*}, канд. арх., доц.,

ПОДОЛИННИЙ С. І.², ст. викл.,

ДМИТРИЄВА С. М.³, студ.

^{1*} Кафедра архітектурного проектування цивільних будівель і споруд, Київський національний університет будівництва та архітектури, пр. Повітрофлотський, 31, 03037, Київ-37, Україна, тел. +38 (044) 241-55-80, e-mail: akhaiimova.ao@knuba.edu.ua, ORCID ID: 0000-0001-6644-0285

² Кафедра архітектурного проектування та містобудування, Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, вул. Чернишевського, 24-а, 49600, Дніпро, Україна, тел. +38 (056) 756-33-66, e-mail: podolynnyi.serhii@pgasa.dp.ua, ORCID ID: 0000-0001-6073-2391

³ Кафедра архітектурного проектування та містобудування, Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, вул. Чернишевського, 24-а, 49600, Дніпро, Україна, тел. +38 (056) 756-33-66, e-mail: dmytriievasofia@gmail.com

Анотація. Постановка проблеми. Наразі триває активне освоєння прибережної території вздовж Набережної Перемоги в м. Дніпро. Проекти, що пропонуються, та ті, що вже реалізовані, викликають суперечливі відгуки простих городян і фахівців. За цією темою виконано декілька проектних пропозицій, також багато матеріалу міститься у ЗМІ та в соціальних мережах. Існують науково обгрунтовані пропозиції інженерного впорядкування прибережної території. **Мета статті** – показати етапи освоєння територій в полі змістовного і композиційного впливу монумента «Вічна Слава»; їх позитивні і негативні сторони. **Основна частина.** Розглянуто генплани міста та його фрагменти (1786; 1792; 1913; 1933; 1948 pp.). Перші двісті років існування місто мало взаємозв'язок між територією та рікою – асоціативний. Вперше завдання поєднання ріки та міста було задеклароване у Генплані 1933 року. Наступний крок зроблено у післявоєнних генпланах. Найяскравішою із цих намагань була пропозиція щодо продовження головного проспекту міста у південно-східному напрямі з виходом на бровку центрального пагорба. Пропонується формування меморіальної площі на північно-східному кінці проспекту, який композиційно контактує з долиною р. Дніпро. Рубіжною подією стало створення монументу «Вічна Слава». Сформувалась повноцінна структура важливого містобудівного вузла міста. Ця територія проспекту отримала меморіально-просвітницький зміст. У світовому досвіді мало аналогів такого яскравого, органічного поєднання композиційно-просторових характеристик території та її змістовного значення. **Висновок.** Нині помітна активна архітектурно-містобудівна діяльність на прибережній території, яка розташована по осі головного проспекту міста. Найважливіший фактор, який повинен істотно впливати на характер процесів, що склалися до нашого часу – змістовні особливості композиційно-просторових характеристик проспекту Дмитра Яворницького. У свою чергу, засобами архітектури мають бути знайдені і реалізовані рішення, які не тільки дадуть поштовх для розвитку того, що вже створено, а і логічно завершать процес формування найважливішого містобудівного вузла міста.

Ключові слова: прибережні території; змістовний вплив; композиційний вплив; містобудівні вузли; топографія

THE FEATURES OF FORMATION OF SUBSTANTIVE CHARACTERISTICS OF TERRITORIES IN THE FIELD OF COMPOSITIONAL INFLUENCE OF THE MONUMENT OF ETERNAL GLORY IN DNIPRO

AKHAIMOVA A.O.^{1*}, Cand. Sc. (Arch.), Assoc. Prof.,

PODOLYNNYI S.I.², Assist. Prof.,

DMYTRIIEVA S.M.³, Stud.

^{1*} Department of Architectural Design of Civil Buildings and Structures, Kyiv National University of Construction and Architecture, 31, Povitroflotskyi Ave., 03037, Kyiv-37, Ukraine, tel. +38 (044) 241-55-80, e-mail: akhaiimova.ao@knuba.edu.ua, ORCID ID: 0000-0001-6644-0285

² Department of of Architectural Design and Urban Planning, Prydniprovska State Academy of Civil Engineering and Architecture, 24-a, Chernyshevskoho St., 49600, Dnipro, Ukraine, tel. +38 (056) 756-33-66, e-mail: podolynnyi.serhii@pgasa.dp.ua, ORCID ID: 0000-0001-6073-2391

³ Department of of Architectural Design and Urban Planning, Prydniprovska State Academy of Civil Engineering and Architecture, 24-a, Chernyshevskoho St., 49600, Dnipro, Ukraine, tel. +38 (056) 756-33-66, e-mail: dmytriivasofia@gmail.com

Abstract. Problem statement. Today there is an active development of the coastal area along the Victory embankment in the city of Dnipro. The proposed and those that have already been implemented provoke contradictory responses from ordinary citizens and professionals. Several project proposals have been implemented on this topic, as well as a lot of material in the media and on social networks. There are scientifically sound proposals for the engineering of the coastal area. **Purpose of the article.** Show the stages of development of territories in the field of content and compositional influence of the Eternal Glory Monument; their positive and negative sides. **The main part.** The general plans of the city and its fragments (1786; 1792; 1913; 1933; 1948) are considered. For the first two hundred years of the city's existence, the Dnieper had an associative relationship between the city territory and the river. For the first time the task of connecting the river and the city was declared in the master plan of 1933. The next step in solving this problem in this direction was taken in the postwar master plans. The most striking of these efforts was the proposal to extend the main avenue of the city in a south-easterly direction with access to the edge of the central hill. It proposes the formation of a memorial square at the northeastern end of the avenue, which is in contact with the valley of the Dnieper River. The milestone is the creation of the Eternal Glory Monument. A full-fledged structure of an important urban planning node of the city has been formed. This area of the avenue received a memorial and educational content. In world experience, there are few analogues of such a bright, organic combination of compositional and spatial characteristics of the territory and its meaning. **Conclusion.** Now there is an active architectural and town-planning activity on the coastal territory is located on an axis of the main Avenue of the city. The most important factor that should have a significant impact on the nature of the processes that have developed to our time – the substantive features of the compositional and spatial characteristics of Dmitry Yavornytsky Avenue. In turn, the means of architecture must be found and implemented solutions that will not only give impetus to the development of what has already been created, but also logically complete the process of forming the most important urban node of the city.

Keywords: *coastal areas; meaningful influence; compositional influence; urban planning nodes; topography*

Постановка проблеми. Наразі триває активне освоєння прибережної території вздовж Набережної Перемоги (рис. 1). У тому числі ділянок на пагорбі та на березі Дніпра, що входять у зону композиційного

впливу титульного об'єкта території – монумента «Вічна Слава». Для цієї території надходить багато проектних пропозицій різних періодів.

Рис. 1. Фото Google maps

Рис. 2. Новобудови території: ЖК «Панорама»; ЖК «Славія»

Реалізація проектів житлових комплексів «Славія» та «Панорама» дали привід вважати, що процес створення унікального архітектурного ансамблю йде в потрібному руслі. Ці роботи, кожна по-своєму, оригінально, сучасно і, при цьому органічно доповнили те, що вже було створено (рис. 2). У 2016 – на початку 2017 року презентовано проектні пропозиції щодо зведення великого архітектурного комплексу на Набережній Перемоги, по осі проспекту Дмитра Яворницького, біля розважального комплексу «Бартоломео». Сам проект і те, що на весну 2021 року вже реалізовано, викликає суперечливі відгуки простих городян і фахівців.

Нині особливо важливо мати чітке уявлення про позитивні і негативні аспекти процесу освоєння цих територій в минулі роки, щоб уникнути помилкових рішень зараз. Забудова цієї території набула рис ансамблю, але незавершеного. Тому необхідно у проектних рішеннях не порушити надбання архітекторів минулих поколінь. До того ж, заплавні території – це

особливо вразливі місця екосистеми ріки зі своїми складними процесами, які теж не можна порушувати [4]. Є необхідність ще раз повернутися до витоків процесів освоєння території. Така ретроспектива дасть можливість сформулювати сучасну парадигму архітектурно-містобудівних процесів на цій ділянці міста з урахуванням позитивного надбання минулих і трансформацій території останніх трьох років.

Мета статті – презентація перших етапів освоєння територій в полі смислового і композиційного впливу монумента «Вічна Слава»; їх позитивні і негативні сторони.

Результати досліджень. Згадана територія – унікальне природне явище. В цьому місці русло ріки майже під прямим кутом повертається на південь навколо домінуючого у просторі пагорба. Така складна геометрія русла ріки формує своєрідну гідрологічну ситуацію. Карти цієї місцевості XIX ст., які ще не мали істотного антропогенного впливу, дають уявлення про характер прибережних територій (рис. 3).

Рис. 3. Генплан І. Є. Старова, затверджений Катериною II у 1792 р.

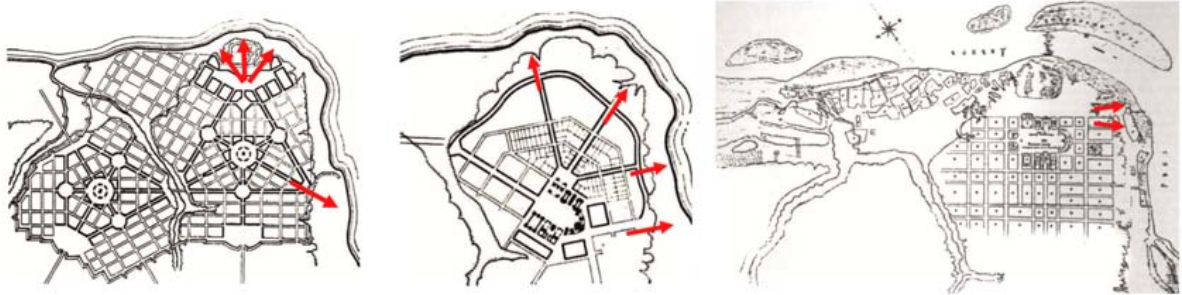

Рис. 4: а – План 1784 р.; б – План К. Геруа 1783–1785 р.; в – Генплан К. Геруа 1786 р.

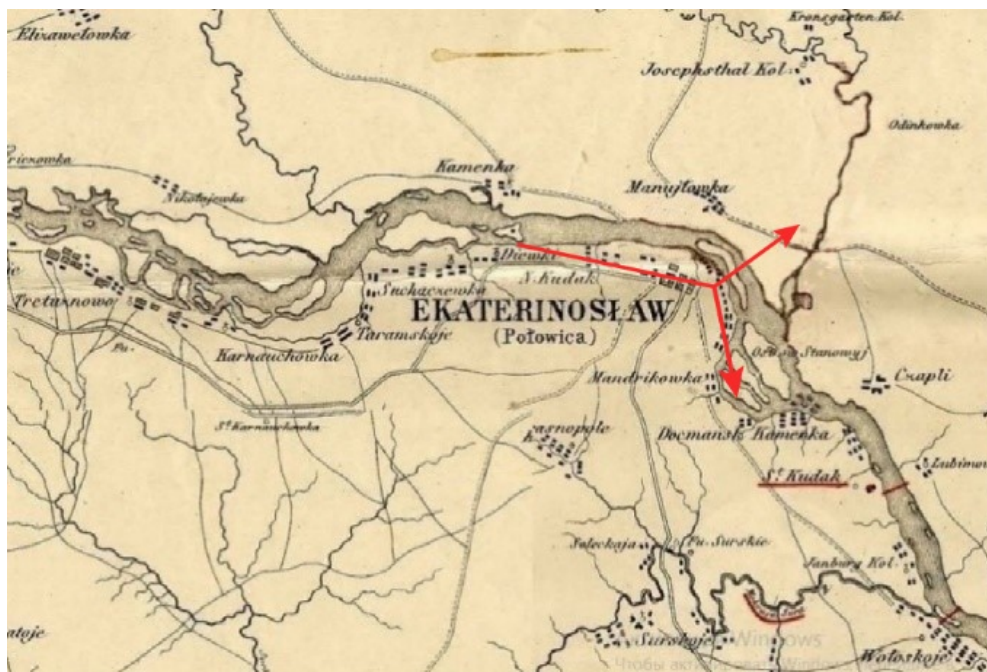

Рис. 5. Польська карта першої половини XIX ст.

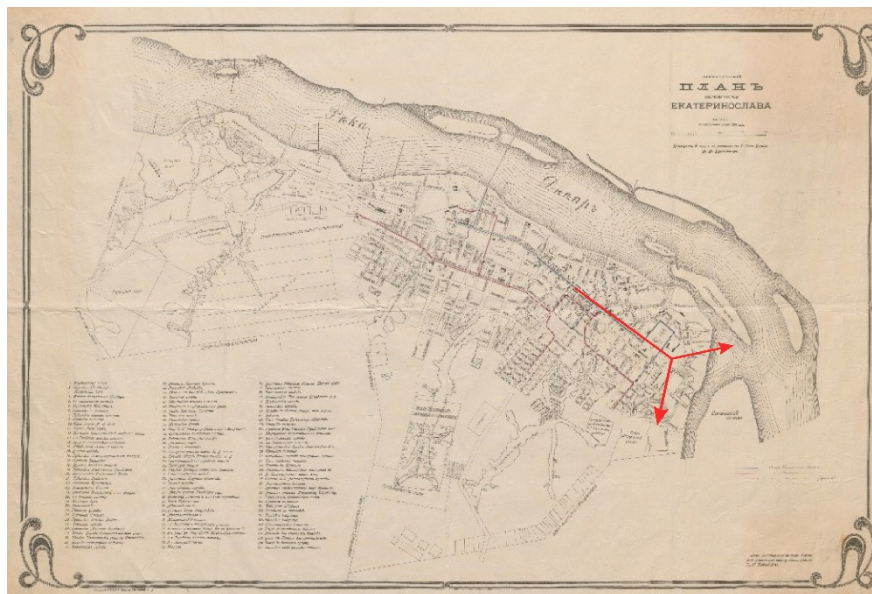

Рис. 6. Генплан Катеринослава 1913 р.

Рис. 7. Повінь 7 травня 1931 р.

Перші генплани міста не припускали будь-яких акцентованих виходів вулиць до ріки [6]. Вони орієнтувались на топографічні особливості материкової частини території (рис. 4). І тільки в генплані І. Є. Старова намічається формування «головної вулиці», яка трасується у напрямку до пагорба паралельно руслу ріки (рис. 5). Таким чином, структура генплану прив'язується до особливостей геометрії русла Дніпра в цьому місці. Головна магістраль міста в подальшому задає напрямок розвитку Катеринослава – вздовж річки Дніпро, тим самим відразу отримавши особливе смислове навантаження (рис. 6). У планувальній структурі з'явився елемент, що символізує головну подію не тільки навколишнього ландшафту, а й безкрайніх просторів «Дикого поля» – ріку Дніпро [5].

Однак головний Проспект, який отримав цей статус на «...Зведеному кресленні з показанням проекту 1806 р. ...» [1] ще майже півтора століття з Дніпром мав взаємозв'язок лише асоціативний. Довгий час місто жило окремо від річки, хоча активно користувалось нею як дешевим і зручним комунікаційним коридором. Однією з причин такої непростой взаємодії були щорічні великі повені. В деякі роки вода доходила до самого проспекту на його низинних ділянках. Такі гідрологічні умови значно ускладнювали освоєння

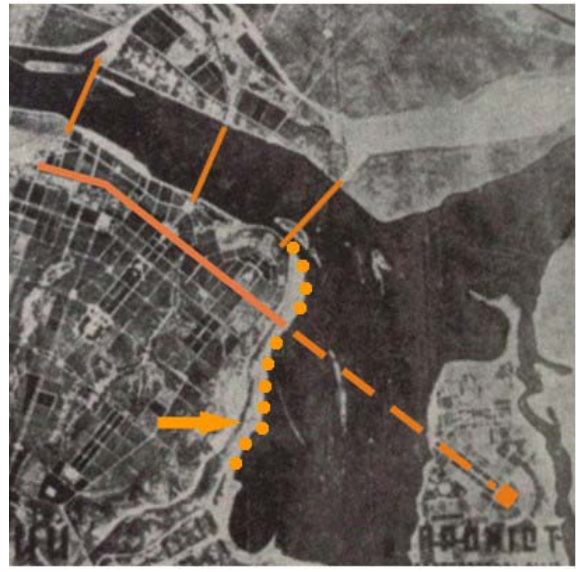

Рис. 8. Генплан Дніпропетровська, 1933 р.

прибережних територій (рис. 7). Подолати цей природний бар'єр стало можливим тільки після пуску в дію ДніпроГЕСу (1932 р.). Ця гідроспоруда усунула загрозу повеней. Відбулася перша сучасна суттєва трансформація прибережних територій в межах міста. Нова ідеологія взаємодії міста з річкою реалізована в Генплані 1933 року (рис. 8).

У ньому передбачаються найбільш очевидні і прості напрямки – прибережні території низинної частини центру міста. Одночасно виділявся й один із пріоритетних «виходів» міста до ріки – по осі головного Проспекту до бровки домінуючого пагорба і далі візуально і композиційно через Дніпро на лівий берег. На продовженні цієї осі пропонувалось сформувати вулицю, яка завершувалась великою площею. У цьому варіанті долина Дніпра і в цілому природне оточення зберігають своє домінуюче положення. Архітектори виконують свої завдання, гармонійно взаємодіючи з природою.

Вочевидь, проектувальники керувалися більшою мірою другою частиною тоді широко відомого висловлювання видатного біолога і селекціонера І. В. Мічуріна: «Ми не можемо чекати милостей від природи, взяти їх у неї – наше завдання. Але до природи треба ставитися з повагою і дбайливо і по можливості зберігати її в первозданному вигляді» [2]. Для того часу

прогресивний, перспективний підхід значно різнився від переважаючих тоді світових, вельми не милостивих до природи тенденцій. Задум розкриття Проспекту на Дніпро в південно-східному напрямку не встигли здійснити – почалася Велика Вітчизняна війна.

Значна роль українців у перемозі над нацизмом у Другій світовій війні, масовий героїзм, в тому числі городян, припускав необхідність увічнення пам'яті цієї всесвітньо значущої події в творах архітектури. Тож дніпропетровські архітектори, а це в основному фронтовики, знаходять чудове рішення проблеми. У проектних пропозиціях післявоєнної реконструкції головного Проспекту (1948 р.)

місцем створення меморіальної площі визначається південно-східний схил головного пагорба на продовженні осі Проспекту. За задумом архітекторів тут повинен кінчитися головний Проспект, а сформована площа і меморіал стають завершальним пунктом руху (рис. 9).

У 1960-х роках намівання піску вздовж берегової лінії східного схилу пагорба ще сильніше видозмінило обриси берегів на цій ділянці. З'явився комплекс гребного каналу. В середині 1960-х, уже з урахуванням цих змін розробляється цікава проектна пропозиція, щодо формування «виходу до ріки» (керівник колективу проєктантів – В. А. Зуєва) (рис. 10).

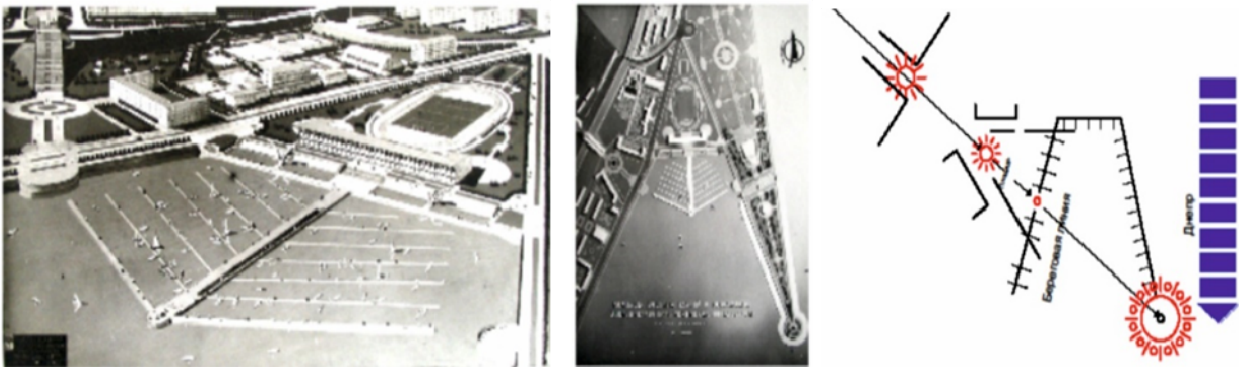

Рис. 9. В. Зуєв, А. Мірошніченко (сер. 1960-х рр.)

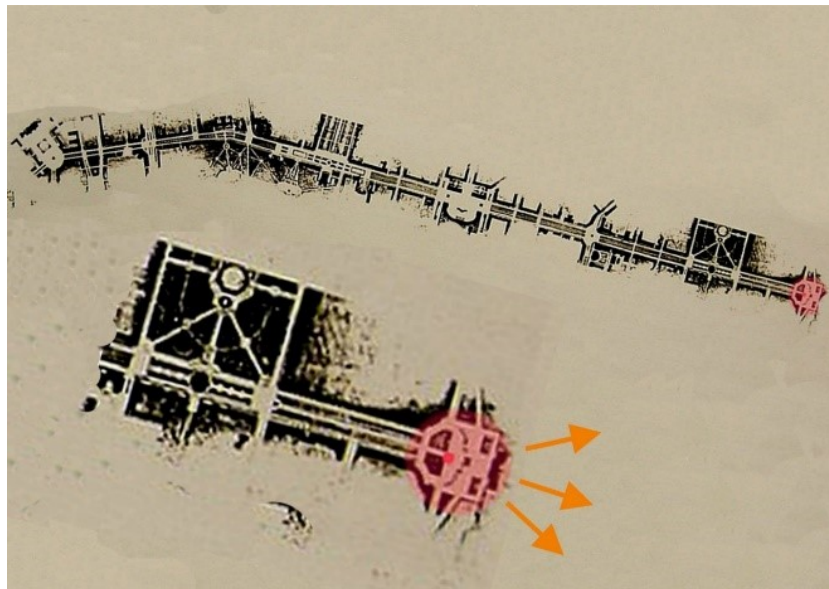

Рис. 10. Проект Генплану реконструкції забудови пр. К. Маркса (Д. Яворницького) 1948 р.
Керівник Б. І. Білозерський

Вона розширює рамки проблеми «зустрічі» Проспекту з долиною ріки. В середовище композиційного осмислення

долучається вся набережна вздовж вул. Мандриківської. У цьому проєкті вперше з'являється ідея більш активного освоєння

долини ріки та її прибережних просторів. З'являється вертикальна домінанта – шарнір, знак, маяк, який відмічає конкретну точку зіткнення природи з творіннями людини. Цей домінуючий елемент стає своєрідним масштабним репером, покликаним підкреслити велич і могутність Природи, з якої людина не вступає в безглузде єдиноборство, а взаємовигідно співпрацює. Значно розширивши масштаб архітектурно-містобудівних рішень, проект усе ж не вийшов за рамки другої частини постулату Мічуріна – «ставитися до природи з повагою і дбайливо» [2]. Позначено місце для монумента, який повинен стати головним елементом прибережної території. Будівництво монумента «Вічна Слава» в 1966 році стало для м. Дніпропетровськ урочистою подією (рис. 11).

Відразу кілька найважливіших сенсів знайшли матеріальну форму. В першу чергу, це, звичайно, символ Великої Перемоги, але одночасно це і логічне завершення головного Проспекту міста. Тут, на видовому майданчику, в свідомості глядача об'єднуються в єдине ціле місто і простір долини Великої ріки Дніпро. За час після зведення монументу «Вічна Слава» він і територія в полі його змістовного впливу стають вагомими елементами структури міста. Це місце цікаве всім поколінням, воно презентує яскраво, переконливо історичний

шлях міста та країни, породжує почуття гордості та надії на світле майбутнє (рис. 12). Проспект отримав природне, функціонально змістовне та, з точки зору містобудування, глибоко обгрунтоване продовження у південно-східному напрямку. Був закріплений і яскраво підкреслений змістовний статус усієї південно-східної ділянки проспекту та прилеглої до неї території духовно-просвітницький.

Важливо відмітити дивовижну гармонійність взаємодії функціонального змісту ділянок проспекту і топографії місцевості.

У 1960-х роках намівання піску вздовж берегової лінії східного схилу головного пагорба та вулиці Мандриківської ще більше видозмінило обриси берегів. Потім були менш масштабні по окремоті, але в цілому істотні трансформації русла ріки аж до Південного мосту. Більшою частиною це були хаотичні не пов'язані між собою та з екосистемою дії. Але головні топографічні властивості території ще збереглись. Сучасна топографія говорить, що схил головного пагорба – це досить яскравий та визначний елемент долини Дніпра (рис. 13). Він органічно і живописно «вріс» у тканину міста, ставши своєрідним представником природного оточення в структурі міста.

а

б

Рис. 11. а – до спорудження 1967 р.; б – монумент 1970 р.

Рис. 12. Фото монумента з осі проспекту

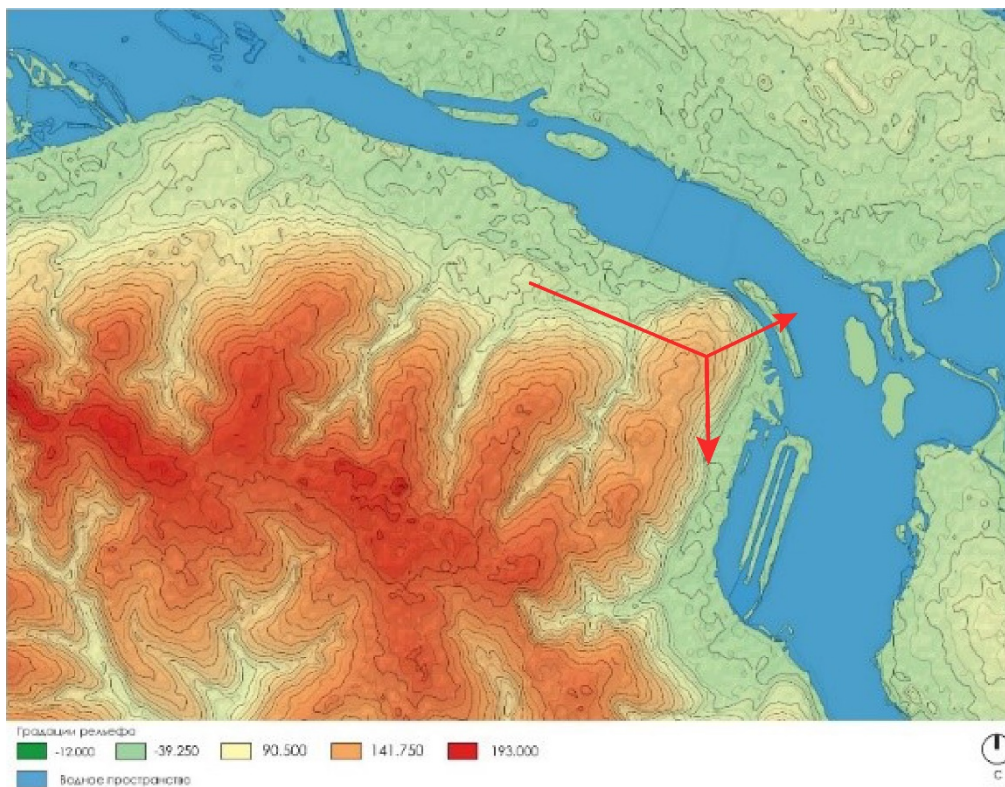

Рис. 13. Сучасна топографія місцевості

Таким чином, до 2016 року на території в полі змістовного та композиційного впливу монументу «Вічна Слава» сформувався великий містобудівний вузол із рисами архітектурного ансамблю

загальноміського значення. Він являє собою завершальну частину головного проспекту, кульмінацію його композиційно-змістовного значення. Ці унікальні властивості головного структурного елемента

правобережжя були відмічені ще у 1980-ті роки, в дослідницьких працях архітекторів під керівництвом Є. Б. Яшунського. В них зазначається, що в низинних ділянках траси проспекту, в його північно-західному кінці домінують в основному об'єкти утилітарного призначення: торгівля, виробництво, елементи транспортної інфраструктури – це його «початок»; у середній частині, на більш високих відмітках, представлений практично весь спектр функціональних програм, а його смислове призначення можна визначити як «осереддя»; на найвищих відмітках, що відповідає усталеним символічним стереотипам (горішнє місце), зосереджені об'єкти духовно-просвітницького призначення – «завершення» (рис. 14) [3].

Дослідження останніх років показали особливо значну роль українського козацтва та його поселень в урбаністичних процесах Степового Придніпров'я. Зокрема, це слобода Половиця, фортеці Старий Кодак, Новий Кодак, Усть-Самарська та інші поселення. Тому слушно долучити в модель як виток і ще один її важливий змістовний елемент – козацтво. Можна констатувати, що зусиллями кількох поколінь архітекторів створено рідкісний для містобудування прецедент, який став брендовим елементом для міста. Це надбання, яке потребує безумовного збереження, слід віднести до «нематеріальних цінностей», що за розумного використання можуть приносити реальні матеріальні зиски [7].

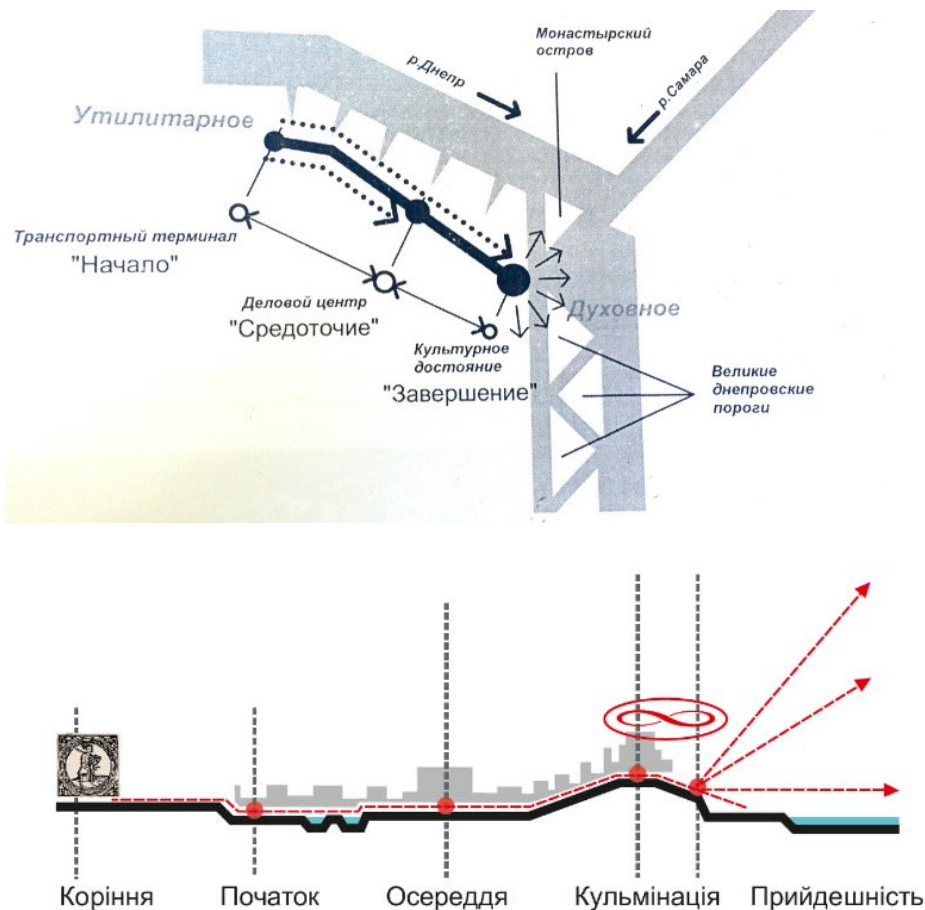

Рис. 14. Зміст композиційно-просторових характеристик проспекту Д. Яворницького (схеми виконані на основі розробок арх. Є. Б. Яшунського)

Щоб це сталося, в архітектурно-містобудівній діяльності треба додержуватись відповідних принципів. Вони зведені до таких тез: безумовне

домінування долини р. Дніпро як головної складової навколишнього ландшафту; підпорядкування принципів забудови на означених територіях винятковим

характеристикам композиційної структури ландшафту та гідрологічним особливостям заплавної екосистеми; збереження за монументом «Вічна Слава» значення титульного об'єкта території; забезпечення гармонійного, художньо змістовного зв'язку ділянок житлової та громадської забудови з берегом ріки; забезпечення економічно обгрунтованого рішення за функціонального структурування означених територій.

Висновки. Наразі триває активна архітектурно-містобудівна діяльність на прибережній території, розташованій по осі

головного проспекту міста. Найважливіший фактор, який повинен істотно впливати на характер процесів, що склалися до нашого часу, – змістовні особливості композиційно-просторових характеристик проспекту Дмитра Яворницького. У свою чергу засобами архітектури мають бути знайдені й реалізовані рішення, які не тільки дадуть поштовх для розвитку того, що вже створено, а й логічно завершить процес формування найважливішого містобудівного вузла міста.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Sustainable housing and human settlement : monograph. Experience of architecture and urban development of an area of semantic influence of Eternal Glorens Monument in the city of Dnipro. Dnipro – Bratislava, 2018. Pp. 43–50.
2. Учёный Козлов из города Мичуринска : веб-сайт. (05.07.2021). URL : <https://proza.ru/2011/06/19/1078>
3. Подольный С. И., Ходченко М. О. Архитектор Евгений Борисович Яшунский. Основные этапы жизненного и творческого пути. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2013. № 11. С. 44–49.
4. Вадимов В. М. Город и река (планировочные аспекты) : монография. Полтава : Археология, 2000. 214 с.
5. Репан О., Старостин В., Харлан О. Палимпсест. Коріння міста : поселення XVII–XVIII століть в історії Дніпропетровська : монографія. Київ : Українські пропілеї, 2008. 268 с.
6. Мірошніченко О. А. Наше місто вчора, сьогодні, завтра : ландшафтно-містобудівний аналіз розвитку Дніпропетровська : монографія. Дніпропетровськ : Січ, 1994. 186 с.
7. Черкес Б. С. Архитектура современности. Остання третина XX – початок XXI століть : навч. посіб. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. 384 с.

REFERENCES

1. Sustainable housing and human settlement : monograph. Experience of architecture and urban development of an area of semantic influence of Eternal Glorens Monument in the city of Dnipro. Dnipro – Bratislava, 2018, pp. 43–50.
2. *Uchonyy Kozlov iz goroda Michurinska* [Scientist Kozlov from Michurinsk]. (05.07.2021). URL: <https://proza.ru/2011/06/19/1078> (in Russian)
3. Podolynnyy S.I. and Khodchenko M.O. *Arkhitektork Yevgeniy Borisovich Yashunskiy. Osnovnyye etapy zhiznennogo i tvorcheskogo puti* [Architect Evgeny Borisovich Yashunsky. The main stages of life and creativity]. *Visnyk Prydniprovskoi dergavnoi akademii budivnytstva ta arkhitektury* [Bulletin of Pridneprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture]. 2013, no. 11, pp. 44–49. (in Russian)
4. Vadimov V.M. *Gorod i reka (planirovochnyye aspekty): monografiya* [City and river (planning aspects): monograph]. Poltava : Arkheologiya Publ., 2000, 214 p. (in Russian)
5. Repan O., Starostin V. and Kharlan O. *Palimpsest. Korinnya mista : poselennya XVII – XVIII stolit' v istoriyi Dnipropetrov'ka : monohrafiya* [Roots of the city: settlements of XVII – XVIII centuries in the history of Dnipropetrovsk : monograph]. Kyiv : Ukrayins'ki Propileyi Publ., 2008, 268 p. (in Ukrainian)
6. Miroshnychenko O.A. *Nashe misto vchora, s'ohodni, zavtra : Landshaftno-mistobudivnyy analiz rozvytku Dnipropetrovs'ka : monohrafiya* [Our city yesterday, today, tomorrow: landscape and urban analysis of the development of Dnepropetrovsk: a monograph]. Dnipropetrovsk : Sich Publ., 1994, 186 p. (in Ukrainian)
7. Cherkes B.S. *Arkhitektura suchasnosti. Ostannya tretyna XX – pochatok XXI stolit': navch. posib.* [Modern architecture. The last third of the XX – early XXI centuries : textbook]. L'viv : Vydavnytstvo L'vivskoyi Politekhniky, 2010, 384 p. (in Ukrainian)

Надійшла до редакції: 05.07.2021